

การสร้างสรรค์การบูชาเรือแม่ตะเคียนทอง “เศรษฐีเรือทอง” วัดพุน้อย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี¹

The Creativity of Ritual to Worship the Spirit in Hopea Odorata Boat “Sayt-tee Rua Tong”

at Pu Noi Temple, Ban Mi District, Lop Buri Province

สมศักดิ์ กรอบมูข²

ณัฐา คำชู, อ.ค.³

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการสร้างสรรค์การบูชาเรือแม่ตะเคียนทอง “เศรษฐีเรือทอง” ของวัดพุน้อย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี โดยใช้ข้อมูลจากเอกสาร สื่อสารสนเทศ และข้อมูลภาคสนามที่ได้จากการสังเกตและการสัมภาษณ์ โดยเก็บข้อมูลตั้งแต่เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2561 ถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2562

ผลการวิจัยพบว่า กำเนิดความเชื่อเรื่องการบูชาเรือแม่ตะเคียนทอง มีจุดเริ่มต้นเมื่อ พ.ศ. 2516 โดยมีที่มาจากหลวงปู่แบน จันทสโร เจ้าอาวาสรูปแรกของวัดพุน้อย ซึ่งเป็นที่ศรัทธาของชาวบ้าน ภายหลังพระโสภณพัฒนคุณ เจ้าอาวาสรูปปัจจุบันเป็นผู้สืบทอด การบูชาเรือแม่ตะเคียนทองเป็นการผสมผสานประเพณีและพิธีกรรมที่เกิดจากการสร้างสรรค์ 2 ลักษณะ คือ 1) การสร้างสรรค์การบูชาเรือแม่ตะเคียนทองจากประเพณีและพิธีกรรมดั้งเดิม โดยการปรับเปลี่ยน เพิ่มเติมขั้นตอนและรูปแบบของประเพณี ได้แก่ ประเพณีจุลกฐิน พิธีบำเพ็ญกุศลเนื่องในวันคล้ายวันมรณภาพของหลวงปู่แบน จันทสโร และพิธีไหว้ครูประจำปี 2) การสร้างสรรค์การบูชาเรือแม่ตะเคียนทองขึ้นใหม่ เป็นลักษณะการสร้างสรรค์ที่ใช้ความเชื่อเรื่องนางตะเคียนมาสร้างในรูปแบบใหม่ ได้แก่ รูปลักษณะของเครื่องรางนำโชคชนิดใหม่ พิธีกรรมยกเรือแม่ตะเคียนทอง และพิธีกรรมเสริมเรือแม่ตะเคียนทอง

การบูชาเรือแม่ตะเคียนทองของวัดพุน้อยเป็นเสมือนศูนย์รวมพลังศรัทธาและสร้างกำลังใจในการดำเนินชีวิตท่ามกลางสังคมบริโภคนิยม ของกลุ่มผู้ศรัทธา “เศรษฐีเรือทอง”

คำสำคัญ: การสร้างสรรค์, เรือแม่ตะเคียนทอง, วัดพุน้อย

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “การสร้างสรรค์และปัจจัยความสำเร็จของเรือแม่ตะเคียนทอง “เศรษฐีเรือทอง” วัดพุน้อย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี”

² นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

³ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ABSTRACT

This article aims to describe the creation of a ritual to worship the spirit in a boat made of HopeaOdorata or Ta-Kian Tong (in Thai) wood at Pu Noi Temple, Ban Mi district, Lop Buri province. This ritual is called “Sayt-tee Rua Tong” or Golden Boat Millionaire (translated by the translator). The data was collected from documents, IT resources, observations and interviews. The timeframe of this study was from June 2018 to March 2019.

It was found that this ritual began in 1973 during the time of Luang Poo (senior Buddhist monk) Ban Chantasaro, the first abbot monk who initiated this ritual and it has lasted until the present which is the time of PraSoponpattanakun, the present abbot monk. The ritual of worship is from two different parts: traditional custom and new belief. The traditional custom is related to the ceremony of offering robes to the monk and merit making ceremony in the memorial day of Luang Poo Ban Chantasaro. The new belief is to personify the Holy Spirit in the HopeaOdorataboat. This personification leads to the Holy Spirit-related activities including amulet production, miniature boat raising ritual, and miniature boat incantation.

The ritual is more or less like the faith assembling agent which encourages moral support for people who believe in “Sayt-tee Rua Tong” in consumerism society.

Keywords: Creativity, Hopea Odorata Boat (Ta-Kian Tong Boat), Pu Noi Temple

บทนำ

คนไทยมีความเชื่อและเคารพบูชาเทวดาหรือผีที่มีอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะการบูชาเทวดาที่สิงสถิตในธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ เพราะเชื่อว่าในต้นไม้ใหญ่มีรุกขเทวดาสิงสถิตอยู่ “รุกขเทวดา” คือ เทวดาผู้สิงสถิตตามต้นไม้ เป็นเทวดาจำพวกหนึ่งมีรูปลักษณะที่งดงามเหมือนเทพบุตร เทพธิดาทั่วไป มิได้สถิตอยู่ในวิมานบนสวรรค์แต่สถิตในต้นไม้ซึ่งเปรียบเสมือนวิมานแทน เสฐียรโกเศศ (2515, หน้า 330) กล่าวว่า ต้นไม้ใหญ่ในป่าเป็นที่อยู่ของผีสาวเทวดาที่เรียกว่ารุกขเทวดาหรือนางไม้ ด้วยเหตุนี้ต้นไม้ใหญ่บางต้นจึงไม่นิยมนำมาปลูกไว้ในบ้าน เช่น ต้นตะเคียน เพราะถือว่ามีนางไม้ซึ่งเรียกว่า “นางตะเคียน” สิงอยู่ หากตัดโค่นลงก็จะได้ยินเสียงลั่นของไม้ทำให้เข้าใจกันว่าเป็นเสียงผู้หญิงร้องครวญคราง ซึ่งตรงกับลักษณะของนางไม้ และผีจำพวกนางไม้นั้นมักจะเป็นหญิงสาวรูปร่างงดงาม ไว้ผมยาว แต่งกายด้วยการห่มผ้าสะพักเฉวียงบ่า นุ่งผ้าจีบอย่างละคร ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษของผีนางไม้ที่แตกต่างจากผีประเภทอื่น ๆ ที่มักจะมีลักษณะที่น่ากลัว ผู้คนจึงให้ความนับถือบูชาผีนางไม้ในฐานะรุกขเทวดาที่มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์สามารถดลบันดาลให้สมความปรารถนาและให้ความช่วยเหลือต่อผู้ที่เคารพบูชา

วัดพุน้อย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี เป็นสถานที่ที่มีความเชื่อเรื่องการบูชาแม่ตะเคียน ผู้คนนิยมเข้ามากราบไหว้ขอพรศาลรุกขเทวดาหรือศาลแม่ตะเคียนทองที่ตั้งอยู่ในบริเวณวัด ความเป็นมาของการ

บุษเจ้าแม่ตะเคียนทองที่วัดนี้เกิดขึ้นจากหลวงปู่แบน จันทสโร อดีตเจ้าอาวาสเป็นผู้เริ่มขึ้น จากประวัติของหลวงปู่แบน (ป้ายประชาสัมพันธ์วัดพุน้อย, เก็บข้อมูลเมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน 2561) ระบุว่า เมื่อครั้งยังเป็นฆราวาสหลวงปู่แบนได้ประกอบอาชีพค้าขายโดยใช้เรือสำปั้นเป็นพาหนะพายล่องไปตามลำน้ำต่าง ๆ เพื่อค้าขายและเป็นผู้ที่สนใจเรียนวิชาคาถาอาคม ต่อมาเมื่อบวชเป็นพระภิกษุจึงได้ใช้วิชาอาคมที่ได้เล่าเรียนมาช่วยเหลือประชาชนจนเป็นที่เคารพนับถือ ประมาณพุทธศักราช 2516 มีชาวบ้านจุดพบต้นตะเคียนทองและได้นำต้นตะเคียนทองมาถวายหลวงปู่แบน ซึ่งหลวงปู่แบนได้มีนิมิตสื่อสารกับรุกขเทวดาในต้นตะเคียนทองนี้ว่าให้นำต้นตะเคียนทองที่คนอาศัยอยู่นั้นมาสร้างเป็นเรือขนาดเล็ก ให้คนที่ศรัทธานำไปบูชา แม่ตะเคียนทองจะช่วยเหลือผู้คนในด้านการทำมาหากิน การค้าขายให้เจริญรุ่งเรืองหลวงปู่แบนจึงนำต้นตะเคียนทองนั้นมาทำเป็นเรือสำปั้นขนาดเล็ก ปลูกเสกด้วยคาถาเมตตา ค้าขายดี และทำพิธีอัญเชิญดวงจิตหรือวิญญาณของแม่ตะเคียนทองเข้าไปสิงสถิตอยู่ในเรือที่ทำจากไม้ตะเคียนนั้นทุกลำ เมื่อมีผู้ต้องการนำไปบูชาก็ต้องมาเข้าร่วมพิธีรับเรือด้วยตนเอง และอัญเชิญดวงจิตหรือวิญญาณของแม่ตะเคียนทองที่สถิตอยู่ในเรือไม้ตะเคียนไปอยู่ด้วย เพื่อจะได้ช่วยคล้งแคลให้การทำมาหากินด้วยอาชีพต่าง ๆ โดยเฉพาะการค้าขายมีความเจริญรุ่งเรืองและประสบผลสำเร็จ

ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้น วัดพุน้อย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี จึงมีชื่อเสียงโด่งดังด้านความเชื่อแม่ตะเคียนทอง สังเกตได้จากรถยนต์ที่ติดสติ๊กเกอร์ “เศรษฐีเรือทอง” ซึ่งพบเห็นได้แพร่หลาย จึงแสดงให้เห็นความนิยมได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังมีประเพณีและพิธีกรรมการบูชาเรือแม่ตะเคียนทองที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นจากความเชื่อดังกล่าวซึ่งมีผู้ศรัทธามาเข้าร่วมเป็นจำนวนมาก

การศึกษาเรื่องการสร้างสรรค์ของเรือแม่ตะเคียนทอง “เศรษฐีเรือทอง” วัดพุน้อย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี จะช่วยทำให้เห็นวิถีคิดในการสร้างสรรค์ประเพณีและพิธีกรรมซึ่งมีรากฐานจากความเชื่อเรื่องผีนางตะเคียนต่อไป

วิธีการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการศึกษาจากเอกสาร และศึกษาข้อมูลจากการลงพื้นที่ภาคสนาม โดยรวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการบูชาผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประเภทต่าง ๆ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาข้อมูลทางคติชนวิทยามาเป็นแนวทางในการศึกษา นำเสนอรายงานการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ โดยใช้ข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเรือแม่ตะเคียนทองและวัดพุน้อย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี และข้อมูลจากการลงภาคสนามด้วยวิธีสังเกตและการสัมภาษณ์

นิยามศัพท์เฉพาะ

การสร้างสรรค์ หมายถึง วิธีการสร้างความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมในลักษณะของการสืบทอด การต่อยอด การตีความและการสร้างความหมายใหม่ซึ่งมีที่มาจากแนวคิดหรือความเชื่อดั้งเดิม โดยนำมาเสนอในรูปแบบและบริบทใหม่

ผลการวิจัย

วัดพุน้อย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี มีความเชื่อเรื่องการบูชาเรือแม่ตะเคียนทองซึ่งเป็นที่นิยมแพร่หลาย จึงทำให้เกิดประเพณีและพิธีกรรมอันเกิดจากความเชื่อดังกล่าว ซึ่งเป็นประเพณีและพิธีกรรมสำคัญของวัดพุน้อย จำนวน 5 พิธี คือ

1. ประเพณีจุกถฐิน จัดภายใน 1 เดือนหลังจากวันออกพรรษาของทุกปี
2. พิธีบำเพ็ญกุศลเนื่องในวันคล้ายวันมรณภาพของหลวงปู่แบน จนุทสโร จัดในวันที่ 13 มกราคม ของทุกปี
3. พิธีไหว้ครูประจำปี จัดในวันพฤหัสบดีแรกเดือนมีนาคมของทุกปี
4. พิธีกรรมยกเรือแม่ตะเคียนทอง จัดทุกสัปดาห์ในวันศุกร์ เสาร์และอาทิตย์
5. พิธีกรรมเสริมเรือแม่ตะเคียนทอง จัดทุกสัปดาห์วันศุกร์ เสาร์และอาทิตย์

ผู้ที่ต้องการบูชาเรือแม่ตะเคียนทอง วัดพุน้อยมีข้อกำหนดว่าต้องเข้าร่วมพิธียกเรือแม่ตะเคียนทองทุกคน ส่วนประเพณีและพิธีกรรมอื่นนั้นไม่ได้มีข้อกำหนดว่าต้องเข้าร่วมทุกคนอย่างเคร่งครัด แต่ขึ้นอยู่กับความสะดวกของผู้ศรัทธา

ความเชื่อเรื่องการบูชาเรือแม่ตะเคียนทองของวัดพุน้อยเป็นความเชื่อของกลุ่มคนผู้ประกอบอาชีพค้าขายที่ขาดความมั่นคงทางจิตใจในยามที่ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ จึงแสวงหาที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจและเป็นความหวังว่าการค้าขายจะดีขึ้น จะเกิดโชคลาภและความร่ำรวยจึงเกิดการบูชาเรือแม่ตะเคียนทองผ่านประเพณีและพิธีกรรมทั้ง 5 พิธีข้างต้น

1. การสร้างสรรค์การบูชาเรือแม่ตะเคียนทองจากประเพณีและพิธีกรรมดั้งเดิม

1.1 ประเพณีจุกถฐิน

การทอดกฐิน เป็นประเพณีที่สำคัญของพระพุทธศาสนา เป็นประเพณีที่ทำได้เพียงหนึ่งครั้งในหนึ่งปี โดยมีกำหนดระยะเวลาในการประกอบพิธีที่เรียกว่า กฐินกาล ราชบัณฑิตยสถาน (2544, หน้า 5) อธิบายว่าคือระยะเวลาตั้งแต่แรม 1 ค่ำ เดือน 11 ถึงกลางเดือน 12 ระยะเวลาที่เรียกเป็นสามัญว่าเทศกาลกฐิน ทุกวัดที่มีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่จึงต้องจัดการทอดกฐินในกำหนดระยะเวลาดังกล่าวเป็นประจำทุกปี

1.1.1 การสืบทอดประเพณีจุกถฐินของวัดพุน้อย

การทอดกฐินมีอยู่ด้วยกัน 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ กฐินหลวง และกฐินราษฎร์ ส่วนจุกถฐินอยู่ในประเภทของกฐินราษฎร์ การทอดกฐินแบบจุกถฐิน เป็นกฐินที่จัดทำตั้งแต่เริ่มเก็บฝ้ายมาปั่นกรอให้เป็นด้ายแล้วทอจนเป็นผืนผ้า เย็บซ่อมเสร็จแล้วทอดในวันนั้น มีกำหนดเวลาให้ทำเสร็จภายใน 24 ชั่วโมง เรียกว่า จุกถฐิน เพราะต้องรีบทำให้เสร็จในระยะเวลาอันสั้น สำหรับวัดพุน้อยจัดประเพณีการทอดกฐินแบบจุกถฐิน ซึ่งจัดต่อเนื่องมาจนถึงปี 2561 เป็นปีที่ 13 แต่ละปีมีพุทธศาสนิกชนมาร่วมงานจำนวนมาก

1.1.2 การปรับเปลี่ยนของประเพณีจูลกฐินของวัดพุน้อย

การทอดจูลกฐิน มีข้อจำกัดด้านระยะเวลาคือต้องทำให้เสร็จภายในหนึ่งวัน ที่ต้องร่วมลงมือกันทำผ้าจีวรตั้งแต่ขั้นตอนการเก็บดอกฝ้ายจนถึงการทอผ้าให้สำเร็จภายในกำหนดเวลา ขณะที่จูลกฐินของวัดพุน้อยเป็นการจัดแบบอำนวยความสะดวกให้กับผู้มาร่วมพิธี กล่าวคือ ผู้ที่มาร่วมพิธีไม่จำเป็นต้องลงมือเก็บดอกฝ้ายและปั่นกรอให้เป็นด้ายด้วยตนเอง เพราะวัดจัดให้มีทำบุญบูชาเส้นด้ายสำหรับทอผ้าจีวรเพื่อนำไปถวายพระสงฆ์ และผู้ที่ทำหน้าที่ทอผ้าจะนำพานเส้นด้ายที่มีผู้มาถวายไว้ไปวางที่หูกทอผ้าเพื่อแสดงว่าด้ายที่มีผู้ทำบุญถวายมาได้นำมาใช้ในการทอผ้าจีวรเรียบร้อยแล้ว ในขั้นตอนของการตัด เย็บ ซ้อมผ้าจีวร มีผู้รับผิดชอบหน้าที่ในขั้นตอนนี้ซึ่งเป็นผู้ที่มีอาชีพตัดเย็บเสื้อผ้า จึงมีความชำนาญในการตัดเย็บผ้าจีวร ในบางขั้นตอนก็เปิดโอกาสให้ผู้มาร่วมบุญได้ลงมือทำด้วยตนเอง เช่น การซ้อมผ้าจีวร การรีดผ้าจีวรให้เรียบ

ภาพที่ 1 พานเส้นด้ายที่มีผู้ร่วมทำบุญมาทอผ้าจีวร

1.1.3 การเพิ่มขั้นตอนประเพณีจูลกฐินของวัดพุน้อย

ขั้นตอนของการนำผ้าจีวรที่เรียกว่า “ผ้ากฐิน” ไปถวายพระสงฆ์ เจ้าภาพกฐินและผู้มาร่วมทำบุญ มักจะนำผ้ากฐินนั้นไปเวียนประทักษิณรอบ โบสถ์สามรอบก่อน เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา โดยมีพระประธานในโบสถ์เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า ในขั้นตอนการนำผ้ากฐินเวียนประทักษิณนี้เอง วัดพุน้อยได้เชิญชวนให้ผู้ที่ยกเรือแม่ตะเคียนทองไปแล้ว นำเรือมาร่วมในขั้นตอนดังกล่าวเรียกกันว่า “แห่เรือรอบโบสถ์” ซึ่งไม่ใช่ขั้นตอนของการทอดกฐินแต่อย่างใด แต่เป็นการนำเรือแม่ตะเคียนทองมาเชื่อมโยงกับประเพณีทางพุทธศาสนา เป็นการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ของประเพณีทอดจูลกฐิน ด้วยการให้ผู้ที่มาร่วมงานได้นำเรือแม่ตะเคียนทองเข้ามามีส่วนร่วมกับประเพณีของวัดพุน้อย ผู้ที่นำเรือมาร่วมแห่จะเทินเรือไว้เหนือศีรษะและเดินวนรอบโบสถ์ให้ครบ 3 รอบ ซึ่งเป็นการแสดงความเคารพเทิดทูนอย่างสูงและมีผู้มาร่วมในขั้นตอนนี้เป็นจำนวนมาก แสดงถึงความศรัทธาของผู้คนได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 2 การแห่เรือรอบโบสถ์ในประเพณีทอดจุกจลิน

1.2 พิธีบำเพ็ญกุศลเนื่องในวันคล้ายวันมรณภาพของหลวงปู่แบน จันทสโร

หลวงปู่แบน จันทสโร เป็นอดีตเจ้าอาวาสรูปแรกของวัดพุน้อย ที่ได้รับการเคารพนับถือจากพุทธศาสนิกชนและเป็นผู้ที่ริเริ่มในการให้กำเนิดวิธีการบูชาเรือแม่ตะเคียนทอง “เศรษฐีเรือทอง” ที่มีชื่อเสียงสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน หลังจากที่หลวงปู่แบนถึงแก่มรณภาพเมื่อวันที่ 13 มกราคม พุทธศักราช 2543 เจ้าอาวาสรูปต่อมาและประชาชนที่เคารพนับถือหลวงปู่แบน ได้จัดพิธีบำเพ็ญกุศลเนื่องในวันคล้ายวันมรณภาพของหลวงปู่แบน จันทสโรเป็นประจำในวันที่ 13 มกราคม ของทุกปี

1.2.1 การสืบทอดพิธีการทำบุญให้แก่ผู้ที่ล่วงลับ

พิธีดังกล่าวเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผู้ที่ล่วงลับ (สุวรรณ กลิ่นพงส์และวันดี จันทร์ประดิษฐ์, 2552, หน้า 10) เป็นการทำบุญอุทิศให้ผู้วายชนม์ในรอบปี ทำในวันคล้ายวันที่เสียชีวิตที่เวียนมาบรรจบในรอบปี ซึ่งกระทำสืบทอดต่อกันมาอย่างเป็นแบบแผนและได้ทำการปฏิบัติสืบต่อกันมาจนกลายเป็นพิธีกรรมสำคัญของชุมชน ซึ่งที่วัดพุน้อยได้จัดประเพณีดังกล่าวมาถึงปัจจุบัน⁴ เป็นปีที่ 19 และวิธีการปฏิบัติของพิธีนี้ จะใช้โกศอัฐิหรือรูปภาพของผู้เสียชีวิตมาตั้งในพิธี มีการสวดพระพุทธรมณฑ์และตอนท้ายของพิธีสงฆ์จะต้องมีการบังสุกุลโดยโยงผ้าหรือสายสิญจน์มาจากโกศอัฐิหรือรูปภาพของผู้เสียชีวิต เพื่อให้พระสงฆ์พิจารณาผ้าบังสุกุลเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่เสียชีวิตไปแล้ว

1.2.2 การจัดพิธีกรรมเสริมในพิธีบำเพ็ญกุศลเนื่องในวันคล้ายวันมรณภาพของหลวงปู่แบน จันทสโร

จากการเก็บข้อมูลประเพณีวันคล้ายวันมรณภาพของหลวงปู่แบน เมื่อวันที่ 7-13 มกราคม พุทธศักราช 2562 พบว่า มีการสร้างสรรค์คือการจัดพิธีกรรมอื่นเสริมเข้ามาในระยะเวลาของการจัดพิธีดังกล่าว ดังนี้

⁴ พุทธศักราช 2562

1.2.2.1 การจัดพิธีอุปสมบทหมู่และปฏิบัติธรรม

นอกจากเป็นพิธีทำบุญเพื่ออุทิศให้กับหลวงปู่แบนแล้ว วัดพุน้อยยังจัดงานอุปสมบทหมู่และปฏิบัติธรรมบวชศีลจาริณี เพื่ออุทิศเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ตั้งแต่วันที่ 7-13 มกราคม พุทธศักราช 2562 ซึ่งวัดพุน้อยจัดงานอุปสมบทหมู่นี้มาตั้งแต่พุทธศักราช 2560 ซึ่งเป็นปีหลังจากการเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 และยังคงกิจกรรมดังกล่าวในช่วงระยะเวลาต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน

1.2.2.2 การจัดพิธีพุทธาภิเษกวัตุมงคล

พุทธศักราช 2562 วัดพุน้อยสร้างวัตุมงคลรูปหล่อยืนของหลวงปู่แบน จนุทสโรและครอบน้ำมนต์สำหรับให้ผู้ที่ต้องการ บูชากลับไปตั้งบูชาไว้ที่บ้านเพื่อความเป็นสิริมงคล วัดพุน้อยจึงได้ทำพิธีพุทธาภิเษกวัตุมงคล ในวันคล้ายวันมรณภาพของหลวงปู่แบนด้วย

ผู้วิจัยพบว่าผู้มาเข้าร่วมประเพณีวันคล้ายวันมรณภาพของหลวงปู่แบนจะนำเรือแม่ตะเคียนทองที่เคยทำพิธีขี้เกวียนไปจากวัดพุน้อยจะนำเรือกลับมาเข้าร่วมพิธีนี้ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การนำเรือมาแขวนไว้เหนือปะรำพิธีซึ่งจะแขวนไว้ตั้งแต่ก่อนทำพิธีกรรมต่าง ๆ หากไม่ได้นำเรือขึ้นไปแขวน เจ้าของเรือจะนำเรือไว้ใกล้กับตนเองและนำสายสิญจน์ที่ทางวัดโยงไปทั่วปะรำพิธีมาคล้องไว้กับเรือ เนื่องจากงานประเพณีดังกล่าวมีการเจริญพระพุทธมนต์และในขณะที่พระคณาจารย์ทำพิธีพุทธาภิเษกวัตุมงคล นับเป็นการเสริมสร้างความเป็นสิริมงคล ความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่เรือแม่ตะเคียนทองเช่นเดียวกัน

1.3 พิธีไหว้ครูประจำปี

1.3.1 การสืบทอดพิธีไหว้ครู

การไหว้ครูเป็นพิธีที่จัดขึ้นเพื่อรำลึกถึงพระคุณของครูบาอาจารย์ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาให้และมีเมตตาต่อลูกศิษย์ในด้านต่าง ๆ และมักจะจัดขึ้นในวันพฤหัสบดี เพราะถือว่าพระพฤหัสบดีเป็นครูของทุกวิชา สำหรับการจัดประเพณีไหว้ครูของวัดพุน้อย หลวงปู่แบนซึ่งถือว่าเป็นบูรพาจารย์ของวัดพุน้อย ได้กำหนดวันสำหรับจัดพิธีไหว้ครูในวันพฤหัสบดีแรกของเดือนมีนาคม (พระโสภณพัฒนคุณ, เก็บข้อมูลวันที่ 7 มีนาคม 2562) และมีการจัดพิธีการไหว้ครูสืบต่อกันมาถึงปัจจุบัน ในพุทธศักราช 2562 ตรงกับวันพฤหัสบดีที่ 7 มีนาคม การไหว้ครูของวัดพุน้อยจะเป็นการกล่าวคำขอขมาลาโทษที่ได้ล่วงเกินครูบาอาจารย์ไว้ เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลและพระโสภณพัฒนคุณจะครอบเศียรพ่อแก่ซึ่งเป็นเศียรครูที่สืบทอดมาจากหลวงปู่แบนให้กับประชาชนที่มาร่วมงาน

1.3.2 การจัดพิธีกรรมเสริมในพิธีไหว้ครูประจำปี

พิธีไหว้ครูของวัดพุน้อยมีการสร้างสรรค์โดยการจัดพิธีกรรมอื่นเสริม ดังนี้

1.3.2.1 การจัดพิธีกรรมสวดบูชานพเคราะห์

พิธีสวดบูชานพเคราะห์เป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการสังเวการบูชาและการขอพรต่อเทวดานพเคราะห์ ส่วนมากมักจัดขึ้นในช่วงเปลี่ยนผ่านอายุเพื่อเป็นการรับส่งเทวดานพเคราะห์หรือช่วง

เปลี่ยนผ่านปีเพื่อการสะเดาะเคราะห์ นอกจากนี้พิธีสวดคนพเคราะห์ยังสามารถจัดเสริมเข้าในพิธีกรรมอื่น ๆ เพื่อความเป็นสิริมงคล (ประเสริฐ รุณรา, 2557, หน้า 1) ในการจัดประเพณีไหว้ครูของวัดพุน้อยได้ผนวกเอาพิธีสวดบูชาคนพเคราะห์เข้ามาจัดร่วมด้วย เพื่อเสริมความเป็นสิริมงคลแก่ผู้มาร่วมงาน วัดพุน้อยจัดพิธีกรรมสวดบูชาคนพเคราะห์ในคืนวันก่อนวันทำพิธีไหว้ครูคือวันพุธที่ 6 มีนาคม ตั้งแต่เวลา 18.00 น. เป็นต้นไป การจัดพิธีกรรมสวดบูชาคนพเคราะห์เสริมเข้ามาในพิธีกรรมไหว้ครูของวัดพุน้อย ทำให้มีผู้คนเดินทางมาร่วมงานเป็นจำนวนมาก เพราะได้เข้าร่วมพิธีกรรมที่เสริมสร้างความเป็นมงคลทั้งสองพิธี

1.3.2.2 การจัดงานฉลองรูปเหมือนหลวงปู่แบน จนทลโร

การจัดพิธีไหว้ครูวัดพุน้อยในปี 2562 ทางวัดได้สร้างรูปเหมือนหลวงปู่แบนขนาดเท่าองค์จริงด้วยการแกะสลักจากไม้ตะเคียนทอง และใช้โอกาสการจัดพิธีไหว้ครูจัดงานฉลองรูปเหมือนหลวงปู่แบนที่สร้างขึ้นเพื่อนำมาตั้งไว้ที่วัดให้ผู้คนได้กราบไหว้บูชา รูปเหมือนหลวงปู่แบนเป็นอิริยาบถยืนมือขวายืนตรงออกมาและชี้นิ้วตรงไปข้างหน้า มือซ้ายถือเรือแม่ตะเคียนทอง ลักษณะดังกล่าวทำให้เกิดวิถีปฏิบัติบูชาขึ้นใหม่คือ ในขณะที่เจ้าอาวาสวัดพุน้อยซึ่งเป็นลูกศิษย์หลวงปู่แบนได้ทำพิธีเบิกเนตรรูปเหมือนหลวงปู่แบน ได้กราบบูชาและอธิษฐานจิตต่อหน้ารูปเหมือนหลวงปู่แบน จึงเป็นต้นแบบของการปฏิบัติบูชาคือการใช้น้ำผาของตนไปสัมผัสที่นิ้วชี้ของรูปเหมือนและขอพรในสิ่งที่ตนปรารถนา ซึ่งคล้ายกับการขอพรจากเทพทันใจที่กำลังได้รับความนิยมบูชาในปัจจุบัน

ภาพที่ 3 เจ้าอาวาสวัดพุน้อย ทำพิธีไหว้รูปเหมือนหลวงปู่แบน

⁵ พิธีฝังหรือเขียนพระเนตรพระพุทธรูป ซึ่งถือว่าเมื่อได้เบิกพระเนตรแล้วจึงเป็นองค์พระพุทธรูป (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554, หน้า 684) ในที่นี้สำหรับรูปเหมือนหลวงปู่แบนซึ่งเป็นพระสงฆ์จึงอนุโลมใช้วิธีการและความหมายอย่างเดียวกัน

⁶ ผีนัต (Nat) คนหนึ่งที่ได้รับการนับถือในความเชื่อของชาวมอญพม่า เป็นความเชื่อที่มาก่อนการนับถือพุทธศาสนา ผีนัตยอดนิยมนคนหนึ่งมีชื่อว่า “โบ โบยี่” มีใบหน้ายิ้มแย้ม ท่าทางใจดี มือซ้ายถือไม้เท้า มือขวาชี้ไปข้างหน้า คนไทยมักเรียกกันว่า “เทพทันใจ” เชื่อกันว่าหากไปอธิษฐานขอพรแล้วจะประสบความสำเร็จ (อาได้ด (นามแฝง) , 2562, 18 พฤษภาคม)

ผู้วิจัยพบว่าผู้มาเข้าร่วมประเพณีวันคล้ายวันมรณภาพของหลวงปู่แบนจะนำเรือแม่ตะเคียนทองที่ เคยทำพิธียกเรือไปจากวัดพุน้อยจะนำเรือกลับมาเข้าร่วมพิธีนี้ในรูปแบบต่าง ๆ เช่นเดียวกับประเพณีวัน คล้ายวันมรณภาพของหลวงปู่แบน แม้ว่าไม่มีพิธีกรรมพุทธาภิเษกเพื่อเสริมสร้างความศักดิ์สิทธิ์ แต่ด้วย รูปแบบและวัตถุประสงค์ของการไหว้ครูและการสวดมนต์บูชาพระเคราะห์ถือว่าเป็น “งานมงคล” การนำเรือแม่ ตะเคียนทองกลับมาเข้าร่วมพิธีก็เป็นสร้างความเป็นสิริมงคลได้อีกรูปแบบหนึ่ง

2. การสร้างสรรค์การบูชาเรือแม่ตะเคียนทองในรูปแบบใหม่

การสร้างสรรค์การบูชาเรือแม่ตะเคียนทองในรูปแบบใหม่ เป็นการสร้างสรรค์ความเชื่อ ประเพณี หรือพิธีกรรมที่มีรูปแบบ เนื้อหา หรือวัตถุประสงค์ใหม่ มักเป็นการสร้างจากฐานความเชื่อเดิมที่มีใน วัฒนธรรมนั้นแล้วนำมาสร้างความหมายใหม่เพื่อนำเสนอในบริบทสังคมไทยปัจจุบัน (ศิริพร ณ ถกลาง, 2562, หน้า 25)

2.1 การสร้างรูปลักษณ์ของเครื่องรางนำโชคชนิดใหม่

รูปลักษณ์ของต้นตะเคียนที่พบเห็นกันทั่วไปจะเป็นลักษณะของท่อนไม้ที่จมอยู่ใต้น้ำมา เป็นเวลานานและก่อนที่จะถูกนำขึ้นมาจากแม่น้ำลำคลอง ก็มักจะมีเรื่องเล่าถึงนางตะเคียนมาเข้าฝันว่า ต้องการขึ้นจากน้ำ เรื่องเล่าของท่อนไม้ตะเคียนที่จมอยู่ใต้น้ำที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายคือตำนาน “เสาเรือไผ่” ที่อำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี รูปลักษณ์ของแม่ตะเคียนทองที่วัดพุน้อยนั้น แต่เดิมก็เป็นท่อน ไม้ตะเคียนเช่นเดียวกับที่พบจากสถานที่อื่น ๆ วัดพุน้อยมีการปรับเปลี่ยนรูปลักษณ์ของท่อนไม้ตะเคียนให้ กลายเป็นรูปลักษณ์ใหม่ ด้วยการนำมาสร้างเป็น “เรือสำปั้น” คือเรือที่ต่อเสริมกราบชนิดหนึ่ง เดิมทำด้วยไม้ กระดาน 3 แผ่น ท้ายสูงกว่าหัวเรือใช้แจวหรือพาย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554 หน้า 1,020)

สาเหตุของการปรับเปลี่ยนจากท่อนไม้กลายเป็นเรือสำปั้น มีที่มาจากในสมัยที่หลวงปู่ แบน เป็นฆราวาสได้ประกอบอาชีพค้าขายโดยใช้เรือสำปั้นเป็นพาหนะ เมื่อหลวงปู่อุปสมบทและมีนิมิตถึง ญาณของแม่ตะเคียนทองจึงได้นำเอาท่อนไม้ตะเคียนทองนั้นมาสร้างเป็นเรือสำปั้น เพื่อใช้เป็นเครื่องรางของ ขลังด้าน โชคลาภ ผู้ศรัทธาที่บูชาเรือแม่ตะเคียนทองไปจากที่วัดพุน้อย เมื่อไปประกอบกิจการค้าขายแล้ว ประสบผลสำเร็จ ร่ำรวยขึ้นจึงเป็นที่เลื่องลือให้ผู้คนศรัทธาเพิ่มมากขึ้นมาจนถึงปัจจุบัน การเปลี่ยนรูปลักษณ์ จากท่อนไม้ให้กลายเป็นเรือสำปั้นนี้ เป็นการสร้างรูปลักษณ์ใหม่ให้กับแม่ตะเคียนทอง (ภัทรพงศ์ พันธ์งาม และคนอื่น ๆ, 2555, หน้า 47) อธิบายว่าเป็นการสร้างขึ้นมาใหม่ โดยไม่มีมิตความเชื่อเดิมในการนำรูปลักษณ์ ดังกล่าวมาใช้เป็นเครื่องรางนำโชคลาภมาก่อน นอกจากนี้ความหมายของเรือดังกล่าว พระโสภณพัฒนคุณ อธิบายว่า

“วันนี้ที่โยมมานั่งที่วัดพุน้อย ได้นำเรือลำนี้เข้ามาหาอาตมาก็เพื่อจะมาเชิญ เทวดาที่อยู่ที่ต้นตะเคียนทองไปอยู่กับเรา โดยมีเรือลำนี้เปรียบเหมือนบ้าน เหมือนปราสาท เหมือนวิมาน เหมือนนาวาสวรรค์ ให้เทวดาได้อาศัยอยู่นั่นเอง”

(คำเทศน์ก่อนพิธียกเรือ, บันทึกข้อมูลเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2561)

ภาพที่ 4 เรือแม่ตะเคียนทอง วัดพุน้อย

2.2 การสร้างพิธีกรรมยกเรือแม่ตะเคียนทอง

พิธีกรรมเป็นวิธีการปฏิบัติบูชาเพื่อแสดงและยืนยันความเชื่อเพื่อความสัมฤทธิ์ผลจึงมีการกำหนดขั้นตอนต่าง ๆ และเพิ่มเติมการบริกรรมคาถาเพื่อรวมศูนย์สมาธิจิต (สุกัญญา สุจฉายา, 2558, หน้า 93) ความเชื่อเรื่องการนับถือเรือแม่ตะเคียนทองของวัดพุน้อย มีการสร้างสรรค์พิธีกรรมขึ้นใหม่เพื่อสร้างความเข้มแข็งและการยอมรับนับถือจากผู้ศรัทธา คือพิธีกรรมยกเรือแม่ตะเคียนทอง ผู้ที่ต้องการจะได้เรือแม่ตะเคียนทองของวัดพุน้อยกลับไปบูชา ต้องมาเข้าร่วมพิธีกรรมดังกล่าว ซึ่งเป็นวิธีการทดสอบความศรัทธาและการครอบครองสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยวิธีการทำให้ได้ครอบครองยากขึ้น จึงสร้างความศรัทธาต่อเรือแม่ตะเคียนทองมากขึ้น วัดพุน้อยมีการติดป้ายประชาสัมพันธ์ระบุขั้นตอนในการเข้าร่วมพิธีกรรมยกเรือไว้ดังนี้

“การรับเรือมีการทำพิธี มีเฉพาะวันศุกร์ เสาร์ อาทิตย์ เท่านั้น จอจิวล่องหน้า 1 วัน เปิดจอจิวยกเรือในเวลา 16.00 น. เพราะฉะนั้นคนที่จะต้องถึงวัดก่อน 3 โมงเย็น ของวันที่จอจิว แล้วนั่งรอบริเวณบันไดขึ้นศาลาด้านซ้ายมือ เมื่อลงชื่อจอจิวรับแล้วท่านจะได้รับเรือในวันถัดไป คือจอจิววัดพุทธาสบดีก็รับเรือวันศุกร์ จอจิววันศุกร์ รับเรือวันเสาร์ จอจิววันเสาร์ก็รับเรือวันอาทิตย์ ไม่รับจอจิวล่องหน้าและโทรจอจิว วันที่จะยกเรือจะต้องฟังเทศน์ฟังการอธิบายก่อน การรับเรือเพื่อความรู้ถูกเข้าใจอยู่ที่ศาลาข้างโรงทาน เวลา 10.00 น. เมื่อถึง เวลาช่วงบ่ายหลวง พ่อถึงจะเรียกเข้าทำพิธีเชิญเรือ เตรียมปัจจัยใส่เรือ 1,200 บาท เมื่อยกได้ 1,000 บาททำบุญค่าบูชาเรือ ส่วน 200 เป็นขวัญถุงขวัญเรือกลับบ้าน หากมีสามีภรรยาคนใดคนนึงยกไม่ได้ก็ สามารถยกใหม่ได้ เพราะสามีภรรยาเปรียบเหมือนคน ๆ เดียวกัน หากยกไม่ขึ้นเลยก็ไม่เสียตั้งค้ำใด ๆ ทั้งสิ้น”

(ป้ายประชาสัมพันธ์พิธียกเรือ, บันทึกข้อมูลเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2561)

เมื่อรับเรื่องกลับไปบูชาได้แล้ว ก็มีวิธีการปฏิบัติบูชาเรือแม่ตะเคียนทอง โดยเน้นคำสอนของพุทธศาสนา เนื่องจากวัดพุน้อยเป็นวัดในพุทธศาสนา วิธีปฏิบัติบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงต้องสอดคล้องคำสอนทางพุทธศาสนาเข้าไปด้วยหลักปฏิบัติพื้นฐานคือ “รักษาศีล 5” เพื่อไม่ให้ภาพลักษณ์ของพิธีกรรมดังกล่าวเป็นพิธีกรรมที่มงาย ขัดกับหลักคำสอนทางพุทธศาสนาจนเกินไป วิธีปฏิบัติบูชาหลังจากยกเรือไปแล้วในสื่อออนไลน์ของวัดพุน้อยคือ เฟซบุ๊กแฟนเพจ “มูลนิธิเศรษฐีเรือทอง วัดพุน้อย” ได้เผยแพร่วิธีปฏิบัติบูชาเรือแม่ตะเคียนทอง ไว้ดังนี้

“วิธีปฏิบัติบูชา “เรือแม่ตะเคียนทอง” ตามหลักคำสอนของหลวงปู่แบน

1. ปฏิบัติตนเป็นคนดี หมั่นทำบุญ สวดมนต์ รักษาศีล 5
2. ถวายพวงมาลัย หัวเรือ ท้ายเรือ ตามวันสะดวก ทำแล้วสบายใจ
3. แบ่งเงินส่วนหนึ่ง ที่ได้กำไรจากการค้าขาย อธิษฐานจิตออมบุญถวายให้แก่แม่ตะเคียนทองใส่เรือไว้ เงินในเรือที่ออมบุญไว้ เราสามารถนำไปสร้างกุศลร่วมบุญที่ใดก็ได้ตามศรัทธาและอุทิศบุญให้ท่าน
4. การแขวนเรือ ควรแขวนให้อยู่ในที่เรือสามารถหมุนได้คล่องตัว ไม่ติดผนัง แขวนภายในอาคารร้านค้า บ้านเรือน
5. เวลาเดินทางไปทำบุญก็ตั้งจิตเชิญท่านไปร่วมบุญรับพรด้วย
6. ไม่มีบทสวดหรือคาถาบูชาเรือแม่ตะเคียนทอง
7. นำเรือมาเสริมบารมีได้ตามสะดวก นำเรือร่วมพิธีสำคัญของวัดพุน้อย เช่น พิธีไหว้ครู พิธีทำบุญหลวงปู่แบน พิธีงานจุลกฐิน เป็นต้น
8. ไม่ควรปล่อยให้เรือสกปรก หมั่นทำความสะอาด ปิดทอง เปลี่ยนพวงมาลัย หัวใจสำคัญในการบูชาเรือ คือ ข้อหนึ่ง หากทำได้ชีวิตก็มีแต่สุข”

(มูลนิธิเศรษฐีเรือทอง วัดพุน้อย, เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม 2561)

2.3 การสร้างพิธีกรรมเสริมเรือแม่ตะเคียนทอง

พิธีกรรมเสริมเรือแม่ตะเคียนทองเป็นพิธีกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ โดยต่อยอดจากพิธีกรรมรับเรือแม่ตะเคียนทอง ผู้ที่จะเข้าร่วมพิธีกรรมนี้ต้องเป็นผู้ที่รับเรือแม่ตะเคียนทองไปแล้ว จากวิธีปฏิบัติบูชาเรือจะต้อง “นำเรือมาเสริมบารมีได้ตามสะดวก” การเสริมบารมีเป็นการนำเรือมาร่วมทำบุญผ่านพิธีกรรมเสริมเรือของวัดพุน้อย จากการเก็บข้อมูลของผู้วิจัย พบว่าขั้นตอนของพิธีกรรมเสริมเรือโดยสังเขปมีดังนี้

1. จองลำดับเพื่อเข้าร่วมพิธีกรรม
2. เมื่อเข้าห้องทำพิธีแล้ว ให้นำเรือไปวางไว้ต่อหน้าผู้ทำพิธีคือ เจ้าอาวาสวัดพุน้อย ท่านจะนำสายสิญจน์มาคล้องไว้ที่เรือทุกลำที่เข้าพิธี
3. เจ้าอาวาสจะให้ผู้เข้าร่วมพิธีอนุโมทนาเงินที่ใส่ไว้ในเรือที่เข้าพิธี เงินดังกล่าวเป็นผลมา

จากวิธีปฏิบัติบูชาเรือแม่ตะเคียนทอง ที่จะให้ผู้บูชาเรือเก็บสะสมเงินที่ได้จากการค้าขายหรือประกอบอาชีพอื่น ๆ มาแบ่งใส่ไว้ในเรือ ซึ่งเป็น “การออมบุญ” เมื่อนำเรือมาร่วมพิธีเสริมเรือที่วัด ก็จะถวายเงินดังกล่าวให้กับวัดเป็นการทำบุญให้ตน และอุทิศบุญให้แม่ตะเคียนที่ลึงสถิตอยู่ในเรือ

4. เจ้าอาวาสจะขึ้นบทขมุนมเทวดา⁷ สำหรับเจริญพระพุทธรมณต์ ๑๒ ด้าน และพระสงฆ์อีก 2 รูปจะขึ้นบทสวด กระจะณียะเมตตะสุดตังและชัยมงคลคาถา ในขณะที่พระสงฆ์สวดบทดังกล่าวเจ้าอาวาสจะเปิดเพลงบรรเลงด้วยเครื่องดนตรีไทยคือเพลง “เพลงลาวกระทบไม้” พรมน้ำมนต์ไปที่ผู้เข้าร่วมพิธี และกล่าวเชิญชวนให้ผู้ร่วมพิธีกรรมรำรำ โดยกล่าวว่า

“ขอเชิญแม่แม่ ถ้าแม่จะรำเพลงไทย ๆ ถวายหลวงปู่แบน เพื่อขอความเป็นสิริมงคลก็ขอเชิญแม่แม่ เชิญเถอะแม่ตะเคียนทอง ลูกหลานได้พามาเสริมเพิ่มบารมี พามาทำบุญแม่แม่ขอเชิญแม่ แม่ที่รำสวย ขอให้รำให้ชื่นใจ รำให้มีโชคมีลาภแม่แม่”

(พระโสภณพัฒนคุณ, บันทึกข้อมูลเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2561)

ผู้วิจัยสังเกตว่าตั้งแต่เจ้าอาวาสเริ่มสวดบทขมุนมเทวดา ผู้ร่วมพิธีบางคนเริ่มมีอาการ ตัวสั่น ต่งเสียงร้องไห้ และบางคนลุกขึ้นมาแสดงอาการรำรำตามจังหวะเพลง จากคำพูดเชิญชวนให้รำรำของเจ้าอาวาสแสดงว่าจิตวิญญาณของแม่ตะเคียนต้องการรำรำตามคำเชิญชวนของเจ้าอาวาส ทำให้ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมมีอาการดังกล่าว ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเสริมเรืออธิบายว่า

“แม่ตะเคียนทองท่านดีใจ ที่ได้กลับมาวัดพุน้อย มาหาหลวงปู่ มาหาหลวงพ่อ และได้มาทำบุญทำให้แม่ดีใจ บางคนเขาก็ร้องไห้ ร้องดีใจนะ บางคนเขาก็รำออกมา”

(อนงค์ ศิริจันทร์, สัมภาษณ์, 20 มิถุนายน 2561)

6. เมื่อผู้เข้าร่วมพิธีกรรมแสดงการรำรำได้พอสมควรแล้ว เจ้าอาวาสจะบอกให้คลายออกจากสมาธิและให้พนมมือรับพรจากพระสงฆ์ และทยอยเข้าไปรับเรือคืนจากเจ้าอาวาส จึงเสร็จสิ้นพิธีขึ้นตอนทั้งหมดของพิธีกรรมเสริมเรือใช้เวลาประมาณ 20 นาที

ประเพณีและพิธีกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นทั้ง 5 พิธีเป็นประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ศิราพร ณ ถลาง (2559, หน้า 116) กล่าวว่า พุทธศาสนาเป็นแหล่งอ้างอิงและเป็นแรงบันดาลใจที่สำคัญสำหรับ “คติชนสร้างสรรค์” ในสังคมไทย ในกรณีของวัดพุน้อย การสร้างสรรค์ประเพณีจุลกฐิน ซึ่งเป็นประเพณีสำคัญทางพุทธศาสนาที่ปฏิบัติเป็นประจำทุกปี การเลือกจัดจุลกฐินเป็นวิธีการทอดกฐินที่กระทำ

⁷ สะมันตา จักกะวาเพสุ อัตรากัจฉันตุ เทวะดา สัทธัมมัง มุนิราชัสสะ สุฉันตุ สักกะ โมกขะกัง สักเค กาเม จะ รูปะ คิริติชระตะเถ จันตะลิกเข วิมานะ ทีเปรัฎฐะ จะ คาเม ตะระวะนะกะหะเน เกหะวัตถุมหิ เขตเต กุมมา จายันตุ เทวา ชะละกะละวิสะเม ยักกะคันธัพพะนาคา ติฏฐันตา สันติเก ยัง มุนิระวะจะนัง สาธะโว เม สุฉันตุ ชัมมัสสะวะนะกาโล อะชัมมะทันตา ชัมมัสสะวะนะกะโล อะชัมมะทันตา ชัมมัสสะวะนะกาโล อะชัมมะทันตา

ยาก เพราะต้องอาศัยบุคลากรจำนวนมากเพื่อร่วมทำผ้าจีวรให้สำเร็จตามระยะเวลาที่กำหนดภายในหนึ่งวัน และถือกันมาแต่โบราณว่า “มีอานิสงส์มาก” (สุวรรณ กลิ่นพงศ์และวันดี จันทรประดิษฐ์, 2552, หน้า 54) การทอดจุกฐินของวัดพุน้อย แม้จะมีผู้ศรัทธามาร่วมงานเป็นจำนวนมาก แต่ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมในการลงมือทำผ้ากฐินนั้นมีจำนวนไม่มากนัก เพราะความหมายของการทอดจุกฐิน ไม่ได้ถูกเน้นความสำคัญในขั้นตอนของการช่วยกันลงมือทำผ้ากฐิน แต่เป็นการเน้นความสำคัญที่ขั้นตอนของการนำเรือแม่ตะเคียนทองมาแห่รอบโบสถ์ไปพร้อมกับผ้ากฐินซึ่งถือเป็นขั้นตอนสำคัญของประเพณีและมีผู้ตั้งใจมาร่วมในขั้นตอนนี้เป็นจำนวนมาก ส่วนพิธีกรรมอื่น ๆ ได้แก่ พิธีบำเพ็ญกุศลเนื่องในวันมรณภาพหลวงปู่แบน จันทสโร พิธีไหว้ครูประจำปี พิธีกรรมยกเรือและพิธีกรรมเสริมเรือแม่ตะเคียนทอง แม้จะไม่ได้เป็นประเพณีที่มาจากพุทธศาสนาโดยตรง แต่ก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาอย่างแยกออกจากกันไม่ได้ เพราะในการจัดพิธีกรรมดังกล่าว มีการใช้บทสวดในพิธี พื้นที่และบุคลากรของพุทธศาสนาเป็นองค์ประกอบสำคัญของการสร้างสรรค์พิธีกรรมดังกล่าวทั้งหมด

การศึกษาประเพณีและพิธีกรรมที่เกิดจากการบูชาเรือแม่ตะเคียนทองของวัดพุน้อย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ทำให้เห็นถึงวิธีการนำข้อมูลคติชนด้านความเชื่อ มาใช้สร้างรูปแบบของประเพณีและพิธีกรรมให้มีความแตกต่างเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับความเชื่อ ที่มีลักษณะเป็นนามธรรมให้กลายเป็นรูปธรรมที่จับต้องได้ ผ่านประเพณี พิธีกรรมและวัตถุสัญลักษณ์ที่สร้างสรรค์ขึ้น ทำให้ได้รับความนิยมน้อยแพร่หลายและมีมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ ประเพณีและพิธีกรรมของวัดพุน้อย จึงนับว่าเป็น “ประเพณีและพิธีกรรมสร้างสรรค์” ที่เกิดขึ้นจากการนำทุนทางวัฒนธรรมและความเชื่อมาใช้ในการสร้างสรรค์ให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสังคม

สรุป

การสร้างสรรค์ประเพณีและพิธีกรรมบูชาเรือแม่ตะเคียนทอง วัดพุน้อย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี มีลักษณะการสร้างสรรค์ 2 ลักษณะ คือ การสร้างสรรค์การบูชาเรือแม่ตะเคียนทองจากประเพณีและพิธีกรรมดั้งเดิมและการสร้างสรรค์การบูชาเรือแม่ตะเคียนทองขึ้นใหม่

การสร้างสรรค์การบูชาเรือแม่ตะเคียนทองจากประเพณีและพิธีกรรมดั้งเดิมเป็นการสืบทอดขนบธรรมเนียมและแนวทางปฏิบัติจากประเพณีดั้งเดิม มีการปรับเปลี่ยน เพิ่มขั้นตอนและรูปแบบของประเพณีและพิธีกรรมได้แก่ ประเพณีจุกฐิน พิธีบำเพ็ญกุศลเนื่องในวันมรณภาพหลวงปู่แบน จันทสโรและพิธีไหว้ครูประจำปี

การสร้างสรรค์การบูชาเรือแม่ตะเคียนทองขึ้นใหม่ เป็นการสร้างรูปแบบของความเชื่อและพิธีกรรมขึ้นใหม่ ได้แก่ รูปลักษณะของเครื่องรางนำโชคชนิดใหม่ พิธีกรรมยกเรือแม่ตะเคียนทอง และพิธีกรรมเสริมเรือแม่ตะเคียนทอง

อภิปรายผล

จากผลการศึกษาศึกษาการสร้างสรรค์ประเพณีและพิธีกรรมของเรือแม่ตะเคียนทอง “เศรษฐีเรือทอง” วัดพุน้อย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี พบว่ามีประเด็นที่ควรพิจารณา ดังนี้

ประการแรก บริบทของสังคมไทยปัจจุบันที่เน้นเรื่องของการแข่งขันด้านความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ สอดคล้องกับวัชรภรณ์ ดิษฐปาน (2558, หน้า 181) ที่กล่าวว่า บริบทของสังคมบริโภคนิยมให้ความสำคัญกับการแข่งขัน เพื่อจะกอบโกยความมั่งคั่ง ความสำเร็จและโชคลาภร่ำรวย ทำให้การสร้างสรรค์ประเพณีและพิธีกรรมบูชาเรือแม่ตะเคียนทองตอบสนองความต้องการดังกล่าว จากคำเรียกขานที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายว่า “เศรษฐีเรือทอง” ความหมายของการบูชาเรือแม่ตะเคียนทองจึงเด่นชัดในเรื่องความร่ำรวย ซึ่งเป็นการเสริมสร้างความมั่นคงทางจิตใจในการแข่งขัน ท่ามกลางของบริบทแห่งสังคมบริโภคนิยม ทั้งนี้ วัดพุน้อยได้สอดแทรกวิธีการสร้างความร่ำรวยจากการมีเรือแม่ตะเคียนทองเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ด้วยการปฏิบัติตนตามหลักพุทธศาสนา เน้นย้ำให้ขยันทำมาหากิน รู้จักเก็บออมและปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมโดยยึด “ศีล 5” ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติตนพื้นฐานตามแนวทางของพุทธศาสนา

ประการที่สุดท้าย ความเชื่อเกี่ยวกับนางตะเคียนเป็นเรื่องเล่าที่อยู่คู่กับสังคมไทยมาอย่างยาวนาน ในสถานะของนางไม้และเจ้าแม่ ซึ่งมีอำนาจคลั่งคล้าให้ผู้กราบไหว้บูชาได้รับผลสำเร็จตามความปรารถนา ขณะเดียวกันหากกระทำการลบหลู่หรือตัดต้นตะเคียนที่เชื่อว่ามีนางตะเคียนสิงสถิตอยู่ก็จะถูกทำให้เกิดผลร้าย จนกระทั่งอาจนำไปสู่ความตาย ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติที่ต้องแสดงความเคารพบูชาในขณะเดียวกันก็รู้สึกหวาดกลัวด้วย ในขณะที่สถานะของนางตะเคียนที่วัดพุน้อย จังหวัดลพบุรี อยู่ในสถานะของ “รุกขเทวดา” ที่หลวงปู่แบน อดีตเจ้าอาวาสรูปแรกของวัดพุน้อยเป็นผู้สร้างและถ่ายทอดความเชื่อนี้ให้กับเจ้าอาวาสรูปต่อมา ในคำเทศน์ก่อนเข้าพิธีกรรมรับเรือแม่ตะเคียนทอง พระโสภณพัฒนคุณ (บันทึกข้อมูลเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2561) อธิบายถึงสถานะของนางตะเคียนของวัดพุน้อยไว้ว่า เรือลำนี้เรียกว่า “เรือแม่ตะเคียนทอง” ไม่มีคำว่า “เจ้าแม่” สาเหตุที่เรียกแม่ตะเคียนทอง เพราะว่าที่วัดพุน้อยมีต้นตะเคียนทองอยู่ ตามความเชื่อโบราณกล่าวว่าต้นไม้ที่ปลูกขึ้นมา 5 ปี จะมีเทวดามาสถิตอยู่ทุกต้น เทวดาสถิตที่ต้นไม้อะไรจะเรียกชื่อเทวดาตามต้นไม้นั้น เช่น เทวดาอาศัยต้นตะเคียนทองก็เรียกแม่ตะเคียนทอง ต้นไทรทองเขาเรียกว่าแม่ไทรทอง การเน้นย้ำสถานะของแม่ตะเคียนทอง จึงเป็นการสืบทอดความเชื่อจากรุ่นก่อนมายังรุ่นปัจจุบันอย่างเหนียวแน่น และต่อยอดย้ำสถานะของแม่ตะเคียนทองให้ชัดเจนว่าสถานะของนางตะเคียนเป็น “รุกขเทวดา” ซึ่งทำให้ภาพลักษณ์ของนางตะเคียนในเรื่องเล่าของคนไทยที่เป็นสัญลักษณ์ของความตาย ความน่ากลัว และภูตผีวิญญูณ (นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ, 2560, หน้า 78) กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่น่าเคารพบูชา น่าเลื่อมใส เปลี่ยนภาพลักษณ์และความรู้สึกหวาดกลัว โดยสร้างความรู้สึกลงถึงการสนิทชิดเชื้อผ่านคำเรียกว่า “แม่” ซึ่งเป็นการทำให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นเสมือนบุคคลในครอบครัว เมื่อกราบไหว้ ขอพร ก็จะทำให้เกิดความเป็นสิริมงคลและประสบผลสำเร็จตามที่คาดหวังไว้

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาบทบาทหน้าที่ของประเพณีและพิธีกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นว่ามีบทบาทหน้าที่ในด้านใดบ้าง

เอกสารอ้างอิง

นฤพนธ์ คิ้วงวิเศษ. (2560). เจ้าแม่ตะเคียน: การสร้างเรือนร่างให้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัฒนธรรมบริโศกแบบไทย. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, 13(2), 65-98.

ภัทรพงศ์ พึ่งงามและคนอื่น ๆ. (2555). ลักษณะรูปสัญลักษณ์ในเครื่องรางนำโชคด้านการค้าของผู้ประกอบการค้าบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบน. *วารสารช่อพะยอม*, 23, 35-50.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

ประเสริฐ รุณรา. (2557). *พิธีสวดนพเคราะห์: พลวัตของพิธีกรรมประดิษฐ์ในสังคมไทยปัจจุบัน*.

วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วัชรภรณ์ ดิษฐป้าน. (2558). การสืบทอดและการผลิตซ้ำประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระอุปคุตในสังคมไทยปัจจุบัน. *ประเพณีสร้างสรรค์ในสังคมไทยร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ:

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

ศิริพร ณ ถลาง. (2559). *“คติชนสร้างสรรค์”: บทสังเคราะห์และทฤษฎี*. กรุงเทพฯ:

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

ศิริพร ณ ถลาง. (2562). *“คติชนสร้างสรรค์”: บทสังเคราะห์และทฤษฎี*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ:

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

สุกัญญา สุจฉายา. (2558). การประยุกต์ใช้คติชนในการสร้างวัดดงมดในปัจจุบัน. *เรื่องเล่าพื้นบ้านไทยในโลกที่เปลี่ยนแปลง*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

สุวรรณ กลิ่นพงศ์และวันดี จันทร์ประดิษฐ์. (2552). *พิธีกรรมและประเพณี*. กรุงเทพฯ: กรมศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม.

เสฐียรโกเศศ (นามแฝง). (2515). *เมืองสวรรค์และผีसागเทวดา*. กรุงเทพฯ: บรรณาการ.

สื่อออนไลน์

มูลนิธิเศรษฐีเรือทอง วัดพุน้อย. “วิธีปฏิบัติบูชา “เรือแม่ตะเคียนทอง” ตามหลักคำสอนของหลวงปู่แบน.

เข้าถึงได้จาก <https://www.facebook.com/watpunoior/photos/a.261196173983381/610357082400620/?type=3&theater> สืบค้นเมื่อ 5 กรกฎาคม 2561.

อาโต้ด (นามแฝง). 2562. *ข้าฯ ถูกอุปโลกน์ให้เป็น “เทพทันใจ”*. ศิลปวัฒนธรรม (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก

https://www.silpa-mag.com/culture/article_33024. สืบค้นเมื่อ 31 พฤษภาคม 2562

ป้ายประชาสัมพันธ์

ประวัติหลวงปู่แบน จันทสโร. ติดตั้งอยู่หน้าศาลาการเปรียญวัดพุน้อย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี.

(ป้ายประชาสัมพันธ์). ผู้วิจัยเก็บข้อมูลเมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน 2561.

สัมภาษณ์

พระโสภณพัฒนคุณ, สัมภาษณ์ 7 มีนาคม 2562

อนงค์ ศิริจันทร์, สัมภาษณ์ 20 มิถุนายน 2561